

mgP

MESTNO
GLEDALIŠČE
PTUJ

A close-up photograph of a person's hands holding an open book. The book's pages contain historical illustrations, including a figure on horseback and a map. The person's face is partially visible in profile on the right side of the frame. The background is blurred, suggesting an indoor setting like a library or museum.

POHORSKI BATALJON

Jernej Lorenci, Dino Pešut in člani avtorske ekipe

Mestno gledališče ljubljansko, Čopova 14, 1000 Ljubljana, Slovenija
Hišna centrala **+386 (0)1 4258 222**
Tajništvo **+386 (0)1 4257 148**
Blagajna **+386 (0)1 2510 852**, odprto vsak delavnik od 12. do 18. ure
in uro pred predstavo, e-naslov **blagajna@mgl.si**
E-naslov **info@mgl.si**
Spletno mesto **www.mgl.si**

Barbara Hieng Samobor direktorica in umetniška vodja
Petra Bizjak direktoričina pomočnica – poslovna vodja
Janez Koleša direktoričin pomočnik za tehnične zadeve

Alenka Klabus Vesel dramaturginja in arhivarka
Eva Mahkovic dramaturginja in vodja mednarodnega oddelka
Petra Pogorevc dramaturginja in urednica Knjižnice MGL
Ira Ratej dramaturginja in vodja izobraževalnega programa
Maja Cerar, Martin Vrtačnik lektorja

Simona Belle vodja službe za odnose z javnostmi in trženja
tel. +386 (0)1 4255 000

Helena Štrukelj koordinatorka in planerka programa
tel. +386 (0)1 4440 309

Katarina Koprivnikar vodja projektov
tel. +386 (0)1 4258 222

Petra Setničar koordinatorka obiska
tel. +386 (0)1 4258 222

Urša Petelinček in **Rok Špacapan** blagajničarja in informatorja
tel. +386 (0)1 2510 852

Javni zavod Mestno gledališče ljubljansko, ustanoviteljica Mestna občina Ljubljana
Program gledališča financirata Ministrstvo za kulturo (iz proračuna Republike Slovenije) in MOL.

Svet Mestnega gledališča ljubljanskega
mag. Mojca Jan Zoran (predsednica), **Ira Ratej** (namestnica predsednice), **Alen Jelen, Špela Knol, Ksenija Sever**

Strokovni svet Mestnega gledališča ljubljanskega
prof. Tomaž Gubenšek, Darja Hlavka Godina, Tone Peršak, Eva Mahkovic, Matej Puc

Ustanoviteljica

Mestna občina
Ljubljana

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Gledališki list Mestnega gledališča ljubljanskega, letnik LXXIV, sezona 2023/2024, številka 2.
Izdaja Mestno gledališče ljubljansko © 2023 Mestno gledališče ljubljansko

Za izdajatelja **Barbara Hieng Samobor** Urednice **Alenka Klabus Vesel, Eva Mahkovic, Petra Pogorevc, Ira Ratej**
To številko je uredila **Ira Ratej** Lektorica **Maja Cerar** Fotograf **Peter Giodani** Oblikovalka **Mojca Višner**

Tisk **MatFormat** Naklada **800 izvodov, Ljubljana, Slovenija, september 2023**

Po 13. točki prvega odstavka 42. člena ZDDV-1 davek ni obračunan.

VSEBINA

- 7 MATEJA RATEJ **GOVOREČA BITJA**
- 15 DINO PEŠUT **PIŠČALKA**
- 25 ŽIGA HREN **O MOLKU IN DOLŽNOSTI V TEM RAZBITEM SVETU**
- 31 DINO PEŠUT **GOZD**
- 37 **KRATKA KRONOLOGIJA POHORSKEGA BATALJONA**
- 43 **RAZLAGA IZBRANIH POJMOV IN IZRAZOV**
- 47 DINO PEŠUT **NABOJ**

Jernej Lorenci, Dino Pešut in člani avtorske ekipe

POHORSKI BATALJON

Poskus rekonstrukcije

Krstna uprizoritev

Koprodukcija Mestno gledališče ljubljansko in Mestno gledališče Ptuj

Premieri 26. septembra 2023 v Mestnem gledališču Ptuj

in 8. januarja 2024 v Mestnem gledališču ljubljanskem

Avtorji besedil **DINO PEŠUT, JERNEJ LORENCI** in člani avtorske ekipe

Režiser **JERNEJ LORENCI**

Dramaturg **DINO PEŠUT**

Scenograf **BRANKO HOJNIK**

Kostumografka **BELINDA RADULOVIČ**

Avtor glasbe **BRANKO ROŽMAN**

Svetovalec za gib **GREGOR LUŠTEK**

Asistent režije in dramaturgije **ŽIGA HREN**

Lektorica **MAJA CERAR**

Prevajalec besedil **SAŠO PULJAREVIČ**

Strokovna sodelavka **MATEJA RATEJ**

Oblikovalec svetlobe **RADOMIR STAMENKOVIČ**

Oblikovalec zvoka **DANIJEL VOGRINEC**

MGL

Vodja predstave **Sanda Žnidarčič**

Šepetalka **Nataša Pevec**

Tehnični vodja **Janez Koleša**

Vodja scenske izvedbe **Matej Sinjur**

Vodja tehnične ekipe **Boris Britovšek**

Tonski tehnik **Matija Zajc**

Osvetljevalca **Andrej Koležnik** in **Aljoša Vizlar**

Frizerka in maskerka **Sara Dolinar**

Garderoberki **Dijana Đogić** in **Sara Kozan**

Rekviziterka **Brina Šenekar**

MGP

Tehnični vodja in vodja predstave **Sandi Žuran**

Šepetalec **Simon Šerbinek**

Tonski tehnik **Danijel Vogrinec**

Osvetljevalec **Primož Menhart**

Rekviziterki in garderoberki **Irena Meško** in **Anita Vertič**

Odrski tehnik – mizar **Matej Kirbiš**

Frizerka in maskerka **Andreja Belšak**

Sceno so izdelali pod vodstvom mojstra **Sandija Žurana** v MGP in kostume pod vodstvom mojstric **Irene Tomažin** in **Branke Spruk** v delavnicah MGL.

Igrajo

MOJCA FUNKL

MIRJAM KORBAR

NINA RAKOVEC

LARA WOLF k. g.

BRANKO JORDAN

PRIMOŽ PIRNAT

MATEJ PUC

LOTOS VINCENC ŠPAROVEC

GABER K. TRSEGLAV

GAŠPER LOVREC k. g.

JURE RAJŠP k. g.

V uprizoritvi so uporabljeni odlomki iz Polde Bibič: *Spominjarije*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011; France Filipič: *Pohorski bataljon*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1979; Curzio Malaparte: *Kaputt*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012; *Pisma na smrt obsojenih*, Franček Saje (ur.), Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1959; Jelka Šporin Šarh: *Kronika družine Šarh*, Maribor, Ruše: Sophiacall, 2017; Stanislav Terčak: *Ukradeni otroci*, Ljubljana: Borec, 1973; Jožica Veble-Hodnik: *Preživela sem taborišče smrti*, Ljubljana: Borec, 1975; Tone Vrabl: *Boleče zgodbe ljudi, med 2. svetovno vojno izgnanih iz Savinjske doline*, Žalec: DIS, Območna organizacija, 2010; Franc Zalaznik-Leon: *Dolga in težka pot: 1941-1945*, Maribor: Obzorja, 1963 in Marjan Žnidarič: *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilno boj v Mariboru 1941-1945*, Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997.

Za pomoč pri ustvarjanju uprizoritve se še posebej zahvaljujemo Mateji Ratej, Iri Ratej, Borisu Hajdinjaku, družini Šarh, družini Sernc in družini Hren.

Gašper Lovrec, Lara Wolf, Nataša Pevec, Lotos Vincenc Šparovec, Primož Pirnat, Mojca Funkl

Gašper Lovrec, Mojca Funkl

MATEJA RATEJ

GOVOREČA BITJA

Sedmega februarja 1983 je delavec mariborskega komunalnega podjetja Snaga Salim Zeherovič ustrezni službi svojega podjetja oddal kratek in kljub jezikovni okornosti sporočilno jasen dopis: »S tole prošnjo želim da se vključim v Zvezo komunistov Jugoslavije. Kot mladinec 1975 ljeta učesvoval sem v pohodu stazama majevičkih partizana. v moji krajevni skupnosti sem vedno bil na strani delovne akcije. Na akciji Nič nas ne sme presenetiti 1980 lj v spodnji kungoti sem odneso tretje mesto i stim nagrajen s knjigo pohorski Bataljon polek kere sem dobil priznanje za aktivno učestovanje. Za sprejem se v naprej zahvaljujem.«

Natanko štirideset let pred tem so se januarja 1943 v težkem snegu proti Oplotnici strmo spuščali vozovi z devetinšestdesetimi iznakaženimi in okrvavljenimi trupli. Zanje je bilo že vsega konec, medtem ko se je za edinega preživelega borca Pohorskega bataljona, ki je težko ranjen nemočno slonel na zvrhanem kupu mrtvecev, nekajmesečno osamljeno trpljenje do ustrelitve šele začejalo. Bržkone je tedaj tudi osemindvajsetletnemu ključavničarju Francu Kunaverju - Sulcu kot mnogim zaprtim sodobnikom postala smrt edina zanesljiva opora, odrešiteljica od peklenških muk popolnega razčlovečenja.

Evropske generacije po prvi svetovni vojni je do temeljev pretreslo boleče porajanje nove industrijske dobe in posledično preoblikovanje svetovne ureditve na čelu z razpadom starodavnega ruskega carstva (1917) in nato avstro-ogrškega imperija (1918). Mladina je v nestabilnih družbenih razmerah, ki so jih povzročila razpadanja držav in težavna vznikanja novih, ponavljajoče se krize demokratičnih ureditev (evropske diktature) ter slednjič svetovna gospodarska kriza (1929), množično našla miselna zatočišča in ključna identitetna oprijemališča v močnih, nazorsko nasprotujočih si političnih ideologijah komunizma in nacizma oz. fašizma, ki so v okoliščinah razpadanja starih vrednost vzbujale občutek trdnjave. Ni bilo torej naključje, da so bili dve desetletji kasneje ob začetku druge vojne glavni organizatorji in najbolj brezkompromisni udeleženci jugoslovanskega in slovenskega odpora proti naci-fašističnim okupatorjem ravno mladi partijci, ki so v dveh desetletjih do vojne dodobra ponotrjanili

veščino ilegalnega političnega boja in skrajnih življenjskih razmer (odrekanje zasebnosti, pretepanje v zaporih ipd.). Prekarni mladini, ki je tvorila udarno jedro narodno-osvobodilnega gibanja, so zanesljiv most s podirajočega se sveta v nastajajočo družbeno realnost trdno držali posamezni premočrtno egalitarno usmerjeni predstavniki generacij, rojenih v zadnjih desetletjih 19. stoletja. Med njimi je bil mali pohorski kmet Alfonz Šarh.

Evropskim sodobnikom tridesetih let 20. stoletja množična zapiranja v zapore in taborišča zaradi ideoloških razlogov potemtakem niso bila neznanka. V taborišča so odhajali legalni in ilegalni komunisti, pa odkriti in prikriti nacisti, katerih zaostrene politične diskurze je širom Evrope rojeval čas velikih družbenih neravnovesij, pri krotanju katerih so pobudo vse odločnejše prevzemale politične artikulacije sorazmerno nove, hitro rastoče družbene skupine – proletariata. Politično zatočišče so evropski industrijski (v Kraljevini Jugoslaviji pa pretežno kmečki) delavci našli ali v nacizmu (na Štajerskem hitlerizmu), ki si je prizadeval za umiritev iztirjenega sveta v duhu nemške rasne nadvlade in z eliminacijo vseh robnih družbenih skupin, ali v komunizmu, ki se je razpletanju enormnih socialnih anomalij posvečal s politično artikulacijo enakosti – ta je med drugim terjala zlom patriarhata in žensko družbeno emancipacijo za razliko od nacistične ideologije, ki je ženskemu spolu namenila piedestal Matere. Močna družbena in politična nasprotja, dokončno zaostrena s svetovno ekonomsko krizo, ki je dodatno razslojila družbe in zanesljivo napovedovala totalno družbeno eksplozijo, so ljudem vlivala občutje strahovite nemoči.

Shlomo Venezia je bil poslan v nemško koncentracijsko taborišče Auschwitz iz grškega Soluna: »Nič drugega nam ni preostalo, kot da se privadimo. Ko sem pomislil na vsa trupla, ki so se jih dotaknile moje roke, se prve dni sploh nisem mogel dotakniti kruha. A kaj naj bi storil? Treba je bilo jesti ... Po tednu ali dveh smo se končno privadili. Privadili smo se vsemu. Kot sem se moral privaditi smradu, ob katerem se mi je obračal želodec. Po določenem času nismo zaznavali ničesar več. Ker nismo več o ničemer razmišljali, smo postali del kolesja, ne da bi se tega sploh zavedali. Prvih deset ali dvajset dni sem bil ves čas pod vtisom tega grozljivega zločina, nato pa sem o tem preprosto nehal razmišljati. Prvo noč nisem zatisnil očesa. Razmišljal sem o grozljivi situaciji, v kateri sem se znašel, o tem, kako sem si to sploh lahko dovolil.«

Za mlado nizozemsko Judinjo Etty Hillesum je bilo še težje. V letih 1941–1943 je v dnevnik zapisovala živahen tok misli, ki ni zmožna in znal sovražiti, pač pa je skušal razumeti ljudi, ki so njej in njeni skupnosti odrekli obstoj. Sredi maja 1942, le nekaj mesecev preden se je na Pohorju oblikoval bataljon, ki je terjal jasno mesto potrditve svojega človeškega bistva, je dekle iskalo rešitev pred nezanosnostjo zunanjega sveta v svoji notranjosti: »Zunanja ogroženost narašča, nasilje se stopnjuje iz dneva v dan. Obdajam se z molitvami kot s temnim zaščitnim obzidjem. Umikam se v molitev kakor v samostansko celico, potem pa spet stopom iz nje v zunanji svet, bolj zbrana, močnejša, prisrebnejša.« Čeprav je zanjo ostalo življenje polno smisla, je misel na skorajšnjo deportacijo julija 1942 sprejela mirno: »Mnogi mi očitajo ravnodušnost in pasivnost – pravijo, da sem se preveč zlahka vdala v usodo. Takole pravijo: vsakdo, ki ima možnost, da se izmuzne tlačiteljem iz krempljev, se mora poskušati rešiti in je k temu celo obvezan! Tudi jaz naj bi bila dolžna poskrbeti zase. To je trajen problem. Trenutno vsakdo razmišlja predvsem

o tem, kako bi rešil lastno kožo – toda kljub temu morajo mnogi, res preštevilni, na pot v izgnanstvo. Najbolj noro pri vsem tem pa je, da se sploh ne počutim, kot da bi me držali v krempljih. /.../ Toda nad nas se je zgrnilo nekaj, kar je preveč uničevalno in demonsko, da bi se lahko na to odzvali z osebno zamero in zagrenjenostjo. Podobne reakcije se mi zdijo glede na usodnost dogajanja nekako otročje, neprimerne. Ljudje se pogosto razburjajo, ko jim skušam dopovedati, da ni stvar v tem, koga bodo deportirali. Dejstvo ostaja, da mora v pregnanstvo tisoče ljudi. Sploh ne drži, da bi rada z vdanim nasmeškom na obrazu stekla naravnost v naročje pogube – še zdaleč ne. Gre le za občutek nečesa neodvrtljivega in za pripravljenost sprejeti tisto, čemur se ni mogoče izogniti.« V začetku oktobra 1942, ko je Pohorje že skrivalo udarno moč človeške solidarnosti, je v judovskem dekletu iz Amsterdama vstajala drugačne vrste kljubovalnost: »Hočem živeti v vseh taboriščih Evrope, hoditi po njenih preštevilnih frontah – sploh mi ne gre za lastno ‚varnost‘. Želim si biti zraven. Vsepuvod bi lahko zaznavala drobna znamenja povezanosti med tako imenovanimi sovražniki. Doumeti hočem, kaj se dogaja!« Novembra 1943 je Ety Hillesum umrla v nemškem koncentracijskem taborišču Auschwitz. Stara je bila 29 let.

Lepljivo občutje težke pasivnosti, ki ga je povzročalo dejstvo, da se pri načrtovanju lastnega vdih in izdih ni bilo mogoče opreti na nič dotlej znanega, se je polasčalo tudi Héléne Berr. V začetku avgusta 1942 je Parižanka judovskega rodu trepetaje čakala na deportacijo: »Ljudje ne bodo razumeli, zakaj smo ostali. Nimamo pravice, da si ne bi želeli pobegniti. Toda mar se neizogibni usodi da izogniti le s pobegom?« Silvestrovo 1943 je pričakala kot popolna ujetnica krvavega časa: »Kako hitro izginega morala in spoštovanje človeštva, ko se prečka določena meja! V enem zamahu smo spet na stopnji živali. Nacisti so že dolgo na tej stopnji. Igrajo se z revolverji, s smrtjo, kot bi se igrali z bombažnim robcem. Oni so tisti, ki so na čelu tega grozljivega kolesja, ki se zdaj vrti s povečano hitrostjo. /.../ morda zato tudi tako trpim, ker ne razumem več. Trpim, ko gledam zlobnost ljudi. Trpim, ko vidim, kako se nad človeštvo zgrinja zlo.« Héléne Berr je umrla tik pred koncem vojne v nemškem koncentracijskem taborišču Bergen - Belsen, stara 24 let.

V času, ko na evropskih tleh ni bilo prostorčka, ki bi nepovezanim posameznikom brez široke podporne mreže omogočil umik, kaj šele izstop iz zobovja morilske sle, je bil v osrčju slovenske Štajerske, ki je v nacističnem imaginariju historično sodila v tretji rajh, septembra 1942 na Pohorju osnovan partizanski bataljon. Točka kristalizacije za celotno regijo je postal v naslednjih štirih mesecih do 8. januarja 1943, ko je 1600 nemških vojakov ob pomoči oboroženih enot Štajerske domovinske zveze, t. i. Wermanshafta, ki so ga večinoma tvorili iz štajerskega prebivalstva rekrutirani vermani, uničilo formacijo 69 borcev in bork.

Leta 1942 je bilo v Mariboru in Celju skupno ustreljenih skoraj 900 talcev. Ukrep pobijanja odporniškega gibanja je tedaj dosegel tudi sorodnike partizanov ali talcev, ki so bili aretirani ne glede na starost. V začetku avgusta so tako Nemci v prehodnem taborišču v prostorih celjske osnovne šole zbrali več kot tisoč ljudi, med katerimi so starejše od 55 let poslali v delovna taborišča na Bavarskem, mlajše od 18 let pa v tamkajšnja mladinska taborišča

oziroma organizaciji Lebensborn za posvojitev v nemških družinah. Odrasle je čakala mučna pot v koncentracijska taborišča, največ v Auschwitz. Glede na opisani teror tako ne preseneča nekoliko sprjaznjen ton poročila, ki ga je 1942 poslal član Politbiroja Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije Edvard Kardelj generalnemu sekretarju Josipu Brozu: »No, v organizacijskem pogledu stoji tam [na Štajerskem, op. p.] Osvobodilna fronta [OF] mnogo slabše; po tej liniji je bilo tudi precej proval, izdajstev in provokacij, tako da je tam OF za akcijo mnogo manj sposobna. To je tudi povsem razumljivo, ker je tudi s Partijo tam precej slabo. Gestapu je uspelo prizadejati zelo težke udarce vodilnemu kadru.«

Pohorski bataljon, ki je po zadnjem seznamu s konca decembra 1942 štel nekaj manj kot sto pripadnikov iz Šaleške in Savinjske doline ter Zasavja in Ruš, je bil vzpostavljen v razmerah, ko je bilo v Mariboru v neposredni oboroževalni industriji nemškega okupatorja zaposlenih več kot 5000 ljudi, medtem ko je z OF kot hrbtenico odporniškega gibanja sodelovalo le par sto Mariborčanov. Politični komisar bataljona Jože Menih - Rajko (1922-1943), član partijske mladinske organizacije SKOJ ter predvojni dijak celjske, mariborske in bežigradske gimnazije, je bil med tistimi borci bataljona, ki so se poleti 1942 v pohodu II. grupe odredov prebili z Dolenjske preko Gorenjske na Štajersko.

Tedaj sta prišla na Pohorje tudi predvojni tekstilni delavec v Kranju in komunist Rudolf Mede - Gropa (1909-1943), ki je postal komandant bataljona, in njegova soproga Pavla Mede - Katarina (1919-1943), poveljnica ženskega voda štirinajstih bork bataljona. Ko sta se zakonca junija 1941 pridružila oboroženemu odporu, ju je doma čakala petletna hči Fenja. Tako Rajko in Katarina kot bataljonski zdravnik Dušan Mravljak - Mrož (1914-1943), ki zaradi izrednega nacističnega nadzora v okoliščinah, ko je bilo Pohorje razglašeno za zaprto območje, ni mogel niti sanjati o osnovanju partizanske bolnišnice, temveč je ranjene partizane skrival v osamljenih votlinah, so bili po vojni razglašeni za narodne heroje.

Četrti nosilec prestižne titule, ki je v drugi polovici 20. stoletja predstavljala kohezivno tkivo novi socialistični skupnosti, je po vojni postal Alfonz Šarh (1893-1943). Karizmatični moški je med pohorskimi partizani veljal za starega tudi zato, ker je bil znatno starejši od večine zelo mladih borcev bataljona, med katerimi so bili tudi trije Šarhovi mladoletni sinovi. Bradatemu ruškemu kmetu, ki so ga osebno formirala huda mednacionalna trenja ob izteku avstro-ogrske monarhije, se je v zakonu z Elizabeto rodilo deset otrok, od katerih je eden umrl kot dojenček. Zaradi svoje politične preteklosti (dezerter v prvi svetovni vojni, član ruškega Sokola, kandidat nacionalistične liste Zbor Dimitrije Ljotića v drugi polovici tridesetih let) se je že poleti 1941 umaknil v ilegalo, v začetku avgusta 1942 pa se je med aretacijo družine pravočasno skrnil in se še istega dne priključil partizanom Ruške čete.

Za Elizabeto Šarh in njenih osem otrok (najmlajša hči je bila usodnega dne pri sorodnikih), ki so podobno kot milijoni drugih vdano sprejeli zaukazano pot v neznano, je bila prva postaja Celje, od koder je po nekaj dneh v transportu z več kot 300 ženskami in več kot sto moškimi potovala v Auschwitz. Ko je tam po treh mesecih njeno življenje ugasnilo, ni vedela, kaj se je zgodilo hčeram in sinovom. Vseh osem je potovalo najprej v taborišče

Frohnleiten pri Gradcu, od koder so trije najstarejši sinovi Lojzek (1926–1943), Pepček (1928–1943) in Vanček (1929–1943) pobegnili in se pridružili očetu v Ruški četi, ki je v začetku novembra postala del Pohorskega bataljona. Preostalih pet Šarhovih otrok je v taborišču Kastl, kamor so bili preseljeni, dobilo uradno obvestilo o smrti matere, ki je v koncentracijskem taborišču dopolnila 42 let.

Jesen 1942 je bila na Štajerskem sončna, topla in prijazna. Varljivo dehteča. V Auschwitzu je bila tedaj deportirana tudi mariborska sodelavka Osvobodilne fronte, 28-letna Jožica Veble, ki je po koncu vojne v spominih opisala osebni izgon in arheologijo uničevanja svoje skupnosti. Oktobra so jo v Gradcu, kjer se je zadrževala po navodilih OF, aretirali trije do zob oboroženi gestapovci: »Avto se je ustavil pred vrati, na katerih se je svetlikal napis Geheime Staatspolizei. Eden izmed gestapovcev me je vprašal: »Ali veste, kje ste?« »Ne,« sem mu jezno odgovorila. »Boste že kmalu zvedeli,« mi je škodoželjno zabrusil nazaj. Odpeljali so me proti ječam. Pred njimi sta sedela dva debela paznika. Po obrazu sodeča sta morala biti dobrodušna Gradčana; smejala sta se mi in se ves čas pomenkovala. Hitro sem pogledala v torbico, raztrgala, kar se mi je zdelo nevarno, in vse skupaj zagnala v peč. Eden izmed stražnikov je le dejal: »Deklina, to bi morala že prej narediti.« A sta se oba še kar naprej smejala.«

Pohorski bataljon je od druge polovice decembra 1942 prezimoval na Osankarici. To je od začetka januarja 1943 vedela tudi nacistična obveščevalna služba. Ko je bilo 6. januarja izdano povelje za uničenje »banditskega gnezda«, v taborišču pri Osankarici ni bilo vseh članov bataljona, ki so redno odhajali v patrolje, na teren ipd. Sedemdeset partizanskih bork in borcev, ki jih je obkolila ogromna nasprotna vojska, je v debelih dveh urah zoperstavljanja, ki se je začelo nekaj minut pred poldnevom, končalo pa s smrtno tišino, rjavelo gesla o nedotakljivosti človeškega v človeku in tulilo zahteve o pokoritvi človeškega zla. Vedeli so, da so vsi do zadnjega udeleženi v boju do zadnjega naboja, ki so ga hranili zase, a je kljub temu še dolgo potem nad Pohorjem bobnel prizor, v katerem je lepa Rušanka Minka Namestnik - Sonja z zadnjo bombo pokončala sebe in bližajoče napadalce. Mrtvi borci so obležali v krvavem snegu kot lovske trofeje. Trupla tistih, ki v grozljivem in kolosalnem prebujenju človeškega demona niso zahtevali ničesar drugega kot pravico, živeti in končati življenje kot ljudje, so skrbno preiskovali nosovi in prsti krvnikov. Spačena obličja borcev in bork so ostala do danes zamrznjena na fotografijah, ki so v naslednjih dneh nastopile na sprevrženi razstavi po mariborskih ulicah. Bil je trenutek, ko je bolna perverzija vstopila v javni prostor, trenutek za zgodovino ...

Genialni premišljevalec preteklosti Miljenko Jergović, ki bi v svoji bradati podobi zlahka bil inkarnacija Pohorca Šarha, pravi, da trpljenje obstaja samo, če je pred njim obstajal čas brez trpljenja. Takega časa večina partizanskih borcev v zaplenjenih vermanshaftovskih uniformah in s triglavkami na glavah vse do priključitve bataljonu na Pohorju ni poznala, saj so bila njihova življenja kmečkega in tovarniškega proletariata v času prve Jugoslavije vredna le toliko, kolikor težaškega dela so lahko opravila. Veličastni trenutek vzpostavitve avtonomnih in v temelju političnih bitij so ustvarili šele v pohorski enoti, in to sredi ultimativnega izbruha ne-mira, ko so se organizirano

zoperstavili tistim, ki so jim odrekli pravico, da bi bili šteti za ljudi. Partizani so v očeh nacistov obstajali samo kot komunistična sodrga, tolpa, ničvredni banditi, s katerimi se ni bilo mogoče pogovarjati. Ko je štab Štirinajste divizije, ki je v začetku leta 1944 prispela na Štajersko, vodji Štajerske domovinske zveze Franzu Steindlu poslal pismo s predlogom o zamenjavi ujetnikov, je ta odgovoril: »Z vami se ne pogajam o ujetnikih, ker niste redna armada. Če takoj ne izpustite nemških ujetnikov, bom dal zažgati vasi Golovabuka, Dovže in Mislinjo ter pobiti 50 talcev, ki jih imam zaprte.«

V vrtincu podivjanega nasilja in neizbežnosti vojnega maščevanja tistih, ki so se leta 1941 skupaj z nemško vojsko režehčih se zob vrnili na nekdanjo Spodnjo Štajersko, potem ko so se leta 1918 s priključitvijo Maribora jugoslovanski državi ranjenih misli in src izselili v avstrijska mesta in vasi, je bil obstoj bataljona v osrčju starodavnega Pohorja silovita prekinitev v času. S tem ko so pohorski partizani in partizanke radikalno zavrnili vsiljeno trpljenje in so drug drugemu glasno ali pač po tiho govorili kot čuteča, misleča in edinole v povezanosti možna bitja, so veličastno ubranili humanistično bistvo skupnosti, ki so ji pripadali. Pritrditi velja tistim, ki menijo, da več od takega popolnega protislovja ni mogoče ustvariti v enem samem človeškem življenju. In res, čez zbite ostanke razkrojenih teles pohorskih partizanov, ki so ležali v skupnem neoznačenem grobu na robu graškega pokopališča, je že zdavnaj poganjal plevel, ko je bila Štajerska leto pred koncem vojne preplavljena z odporniško mislijo in delovanjem.

Štiri desetletja kasneje je bil v začetku osemdesetih let 20. stoletja bosanski priseljenc in smetarski delavec v industrijskem Mariboru, ki je prosil za sprejem v stranko komunistov, še zmeraj govoreče bitje, inherenten del egalitarne socialistične skupnosti, ki se je počasi sesedala sama vase. Njene idejne stebre je še naprej trdno podpiral spomin na znamenito pohorsko partizansko formacijo. Lahko trdimo enako za smetarje, snažilke, gradbene delavce in z vsakim dnem obsežnejši prekariat tudi trideset let po državni osamosvojitvi? So strte podobe, ki prihajajo po dobrodnele pakete hrane in oblačil, govoreča bitja, jih vidimo, jih slišimo, ali jih razumemo? Mar ne umirajo najnižji sloji slovenskega prebivalstva enako zanikrno, osamljeno in brez zdravniške pomoči kot njihovi in naši predvojni predniki, medtem ko si privilegirani sloji zdravstveno oskrbo v razumnem roku zagotavljamo z odštevanjem tisočakov zdravnikom zasebnikom? Ali ni spet tako, da samo denar omogoča socialno mobilnost, medtem ko imajo tisti na dnu pičle možnosti osebnega in družbenega dviga? Ali ni politični razred natanko tako kot v desetletjih pred drugo svetovno vojno neznošno aroganten in odcepljen od realnosti, ko brezsravno zre v onemele ljudi, in to celo oz. še posebej tedaj, ko želi ugajati? Si res ponovno oholo domišljamo, da bomo siromaštvo večjega dela skupnosti blažili z dobrodelnostjo? Bomo naraščajoče SOVRAŠTVO do tistih delov prebivalstva, ki živi v blagostanju, zdravili z moralizatorskim korigiranjem »sovražnega govora«? Družba v znosnem ravnovesju ni tista, v kateri »se imajo vsi radi, res, res radi«, kakor nas cinično prepričujejo najvidnejši promotorji življenjskih slogov znotraj potrošniškega diskurza, temveč tista, v kateri je sleherni njen član govoreče bitje par excellence.

Literatura

Giorgio Agamben, *Kar ostaja od Auschwitzta: arhiv in priča*, Ljubljana 2005.

Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1, Ljubljana 1962.

Hélène Berr, *Dnevnik 1942–1944*, Tržič 2009.

France Filipič, *Pohorski bataljon*, Ljubljana 1968.

Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski*, Ljubljana 1959.

Boris Hajdinjak, »Pohorski bataljon. 80 let«, *Večer*, priloga *V soboto*, 7. 1. 2023.

Miljenko Jergović, *Rodbina*, Ljubljana 2020.

Manica Lobnik, *Mrtvi odred*, Ljubljana 1976.

Milica Ostrovška, *Kljub vsemu odpor*, Maribor 1963.

Pokrajinski arhiv Maribor, fond Snaga Maribor 1960–2004.

Pretrgano Življenje. Dnevnik Etty Hillesum 1941–1943. Pisma iz Westerborka, Ljubljana 2008.

Jacques Rancière, *Nerazumevanje*, Ljubljana 2008.

Shlomo Venezia, *Sonderkommando: v peklu plinskih celic*, Ljubljana 2010.

Jožica Veble - Hodnikova, *Preživela sem taborišče smrti*, Ljubljana 1960.

Marijan Žnidarič, *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1935*, Maribor 1997.

Branko Jordan, Mirjam Korbar

DINO PEŠUT PIŠČALKA

*Na drugi strani piščalke se mrtvi veselijo že ob sami omembi svoje žrtve,
njihov je čas, čas besa in maščevanja kosti.*

Zdaj pa poglej tole,
krasen predmet,
preprost, nevsiljiv,
za vse vas, ki imate
naivno radi
vse stvari iz zgodovine,
naše starine,
zelo ugodno.

In nekaj lepega je na tem,
da nihče ne bo izvedel,
to bo najina majhna skrivnost.

Ne žena
ne vaša liberalna hči,
verjetno lezba,
vam ne bosta očitali,
da ste fašist.

To bo najina skrivnost.
Ker je res samo bedak
lahko sumničav
glede enega takega majhnega,
neškodljivega,
tako prikupnega,
drobnega, vsakdanjega
predmeta,

saj je skoraj kot otroška igrača,
reče prodajalec z Amazona,
kradljivec, zbiratelj, plenilec grobov.

In res,
saj to ni kapa,
ni zastava, vojaška uniforma,
ampak majhen uporaben predmet
iz obdobja,
ki je prav tako del naše zgodovine,
življenja,
ideje, ki pač ni uspela.

Kajti kdo smo mi brez malo,
brez ščepca nacizma?

Ker to je tako,
globoko v nas,
v strukturi DNK,
v genih,
na grobovih,
glej, v komentarjih na portalih,
pod dnevnimi članki,
in kdo pravi,
da ne bi bilo malo bolje,
če bi se končalo drugače,
če bi mogoče manj klali
in če ne bi bili tako zagnani,
bi bil svet danes lahko tudi malo drugačen.

Ker kot vidimo,
prav zdaj, danes, v tem trenutku ni idealno,
vse razpada,
polzi med prsti,

naši temelji se utekočinjajo.
 Kaj pa vem,
 jaz, nedolžni, anonimni prodajalec z Amazona,
 zbiratelj vsake zgodovine,
 brez predsodkov,
 ljubitelj starin,
 samo radoveden sem,
 kako so živeli naši predniki,
 samo malo
 nenavadno me fascinira vojna.
 Ker vojna je opomnik,
 da je šel svet predaleč
 in pregloboko
 in da človeštvo potrebuje
 samo mali reset, updejt,
 treba ga je malo spomniti,
 kaj je v življenju dejansko pomembno.
 Vsako svobodo si je treba priboriti,
 vsak se strinja s tem,
 razen ljudi z dna,
 kurb in pijancev, norcev,
 ampak kdo njih kaj vpraša,
 njim je vendar vseeno,
 tako ali tako so napol mrtvi.
 Vsako svobodo si je treba priboriti,
 pa četudi s krvjo,
 s tem se strinja vsak oče, mati,
 to ve vsak dedek, babica,
 to ve vsak otrok,
 tako ga učijo v šoli.
 Le ljudje se nikakor ne morejo strinjati,
 kdo točno jim krade svobodo,
 pri tem vedno prihaja do nesporazumov.
 In tako nastajajo vojne.
 Zame dober posel.

Vojna pušča največ spominkov.
 Mir tega nikoli ne zmore.
 Mir ponuja morje,
 zlahka pozabljene spomine,
 mir ponuja
 dva otroka,
 majhno stanovanje
 in nepomembno življenje,
 starost brez junaške točke v CV-ju,
 očesno mreno
 in pogled na nesposobne
 in razvajene vnuke,
 ki tečnarijo za nove najkice.
 Vojna pa ...
 Vojna vsako minuto naredi tako,
 tako posebno,
 vojna ljudem daje smisel,
 naenkrat vsak izve, kakšen junak je lahko,
 recimo s puško v roki,
 puška je spominek,
 mogoče tudi roka, če odpade
 s telesa,
 kosti še ne smemo prodajati.
 Nekdo bo junak in bo pel
 na bojišču, morišču, sirotišču,
 vedno se najde pevec,
 prepričan, da je prav njegova pesem
 tisto, kar žrtve potrebujejo,
 nekakšna pesem, predstava,
 za otroke in može na prvi črti,
 pesem ni spominek,
 so pa objokane oči,
 pogled, poln upanja,
 ko pošiljaš sina umret,
 ko se kurbaš za košček kruha,

Nina Rakovec, Branko Jordan

Žiga Hren, Lara Wolf

ko v ruševinah kot otrok iščeš mamo.
 To je že motiv za dobro razglednico.
 In če kaj vem, je to,
 da ljudi nič ne ubija bolj
 kot ideja o boljšem svetu,
 še posebej o tistem, ki ga ne boš dočakal.
 To je ubilo več ljudi
 kot katerakoli bolezen, naravna katastrofa,
 vesoljni potop.
 Boljši svet, takoj tukaj, za vogalom,
 za par nabojev, granat,
 nekaj žrtev, teles
 navadno revnih moških
 in nekaj pogumnih žensk,
 brezimnih sinov in hčera,
 kdo si jih bo zapomnil?
 Vojna iz majhnih ljudi,
 izbrisljivih,
 pozabljenih,
 z dna brozge, iz blata,
 ustvarja spomenike,
 praznike,
 table z imeni ulic
 (tudi to se dobro prodaja!).
 Vojna iz majhnih dečkov,
 neredko devičnikov,
 brezimnih,
 neredko nepismenih,
 ustvarja glavne junake pravljic,
 ki se otrokom,
 vnukom in pravnukom
 pripovedujejo pred spanjem,
 v tolažbo in opozorilo,
 življenjski nauk.
 Njihove kosti,

najljubši spominki,
 njihovi grobovi,
 pogosto neoznačeni,
 prodajalne spominkov.
 Ampak kaj jaz vem o vsem tem,
 prav nič,
 jaz imam samo rad zgodovino,
 loščim jo in čistim,
 vlečem iz pozabe,
 izmikam moljem,
 krpam in kradem,
 hranim na suhem in varnem,
 fotografiram in prodajam
 po spletu
 drugim navdušencem,
 drugim,
 neredko fantom
 z enako fascinacijo,
 strastnim amaterjem,
 nekrofilom.
 Ker kaj je zgodovina,
 če ne statistični pregled
 vzrokov smrti,
 nič drugega,
 nič bolj človeškega.
 Kako so kratka obdobja,
 kako majhna območja,
 kjer se je največkrat umiralo
 zaradi starosti,
 tako med spanjem,
 v krogu družine.
 Zdi se, da se je, potem ko smo premagali
 mamute in lakoto,
 ko smo obvladali naravo
 in se skrili pred njo,

našli načine, kako ozdraviti bolezn
 ali pa jih vsaj malo odložiti,
 smrt lahko zamaskirala le še v vojno.

Vojna, pret a porter,
 ready to wear,
 hitra moda
 smrti.

To je,
 zdi se, najuspešnejši
 izdelek
 njene znamke.

To blago se prodaja
 samo od sebe
 in ljudje,
 zdi se,

ne morejo dolgo brez njega.

Vsako sezono,
 že tisoče let,
 nova linija,
 po predstavitvi
 že razprodana.

Ampak kaj jaz vem,
 nič,
 majhen

spletni podjetnik sem
 in samo prodajam
 spominke,
 samo malo z njih
 brišem kri,

jih malo loščim,
 kot družinski spomin,
 kot babičino opozorilo.

Vojna se v miru spremeni v fetiš.

Kot materin čeveljc,
 takoj ko mine puberteta.

In že vem,
 da bo v tej krasni uniformi
 nekdo fukal,
 nekdo v kleti dobil pest v rit,
 da bo polita s spermo, slino
 in s kakšno drugo
 slano tekočino.

Ampak vsak ima svoje veselje.

Kdo sem jaz, da bi sodil?

Malo sem se izgubil
 v mislih,

tako kot vsi ljudje na spletu,
 sem samo malo osamljen.

In število znakov je vedno
 tako omejeno.

Človeku sploh ne uspe več razviti

neke misli, ideje

z več kot 160 znaki,

v več kot enem odstavku.

V današnjem svetu mora biti vse direktno,

crkni, kurba glupa,

razbil ti bom zobe, pederčina ena,

soroševski kurcolizec,

Putin, ZDAJ ALI NIKOLI,

težko se je civilizirano

pogovarjati,

tako filozofsko, sokratovsko.

Ta krasna SS nacistična piščalka

s certifikatom stane 150 dolarjev,

ampak za vas,

ker ste me tako čudovito poslušali,

jo lahko znižam

na 100.

In prosim vas, previdno z njo,

to je od mojega dedka.

Jaz sem ta piščalka.

Manjših dimenzij, zaobljena, hladna na dotik, dokler se ne ogrejem.

Stara sem, ha, ja skoraj sto let, celo stoletje.

Sem pa ohranjena. Za starko skoraj neverjetno.

Ampak svoje cene ne dosegam zato, ker sem skoraj brez praske, temveč zaradi tega tukaj, znaka na desni strani obraza.

Ljubše bi mi bilo, če bi me gledali takole, to je moj boljši profil.

Nevtralnejši, mehkejši, bolj vsakdanji, politično korekten.

A tako kot vse stvari na tem svetu imam svojo senco ...

Ne vem veliko o sebi. Tako kot ne ve veliko ljudi, ustvarjenih v mojem času.

Ne vem, kdaj sem se rodila.

Ne vem, v kakšnem številu so me naredili. Ne spomnim se. Ne vem niti, v kateri tovarni so me naredili. Mnogi so poskušali odkriti. Verjamejo, da bi dosegla višjo ceno. Ne vem niti, kateri moški so me kupili, kateri so me imeli v svojih ustih, z jezikom nalahno švigali po mojih odprtinah, me trdno držali v svojih rokah.

Morda je tako tudi bolje, tudi sama sem pozabila.

Številne moje različice so izginile, tako sem sploh postala rariteta. Zdaj so nekje globoko pod zemljo, na dnu omare, skrite v škatli pred radovednimi sosedi, nekaj me je še vedno na spletu, nekatere pa smo takole ohranjene stale v vitrinah.

Jaz pa sem, predstavljajte si, dobila tudi svojo predstavo.

Kdo bi rekel? Življenje je, če živiš dovolj dolgo, preživiš tako rekoč celo stoletje, še vedno polno presenečenj.

Najprej sem bila uporaben predmet, potem nekaj temnega in skritega v omari nekogaršnjega dedka, potem spominek na minule čase, potem predmet hrepenenja, zdaj sem pa glavna oseba in igralka ene čisto solidne slovenske predstave.

Predvideva se, da sem Nemka.

In predvideva se, da sem sodelovala pri mnogih zločinih.

Jaz verjamem, da nisem, upam. Vsaj ne preveč. Na srečo sem piščalka in se ne spomnim prav dosti. Rojena sem bila v drugem času, času brez veliko izbire, rojena s slabim znamenjem na desnem licu, zaznamovana sem kot čarovnica.

Ampak nisem kriva. Vem, da to ponavljajo vsi morilci, vsi vojni zločinci, ampak jaz nisem. Moja naloga je bila vedno povsem jasna. Nekdo me da v usta, pihne, izdihne, celo ne premočno, in jaz proizvedem nek pravzaprav zelo zoprni zvok, tako kot slaba igralka, ki izgovarja še slabše besedilo.

In nisem nič, nisem kriva, jaz sem samo orodje, samo svojo preprosto nalogo sem opravljala, nekdo drug je odločal v mojem imenu in o njihovih življenjih.

Nisem kriva, ker sem za mnoge bila zadnje, kar so slišali. Nisem kriva, ker sem bila za mnoge, morda, menda zvok smrti. Včasih razmišljam, ali so pomislili, da tako zvenijo angeli. Takole.

Dolgo sem razmišljala, kaj vse bi lahko bila v življenju, preden sem postala del naci memorabilie, preprodajana in loščena kot skriti zaklad, predvsem za moške, ki sanjajo o nekih drugih časih, preden sem se znašla v žepu enega povsem solidnega slovenskega režiserja, preden sem se znašla tu pred vami.

Veliko sem razmišljala, kaj bi vam lahko povedala, in da ne bi delovalo kot v sodni dvorani, dovoljkrat sem se že počutila, kot da se moram opravičevati samo zaradi kraja svojega rojstva in tega, kar me je v življenju doletelo.

Morda sem usmerjala promet, to je bilo zagotovo vznemirljivo, takrat ko so se avti šele pojavili. Morda me je bilo slišati nekje na ulici Unter den Linden, široki in veliki, morda sem šla na živce študentom. Morda sem bila na nekakšnem protestu, zagotovo v napačnih ustih, ampak kdo ve, morda sem navijala za drugo stran, naskrivaj upala, da se bo vse končalo drugače.

Morda sem nadzorovala vlake, morda sem bila slinasta v ustih kakšnega kontrolorja vlakov, ki je pihnil vame in pomahal bržečemu vlaku.

Upam, da sta bila v vagonih žito in hrana ali nekaj neživega, samo da niso bili ljudje, ampak bojim se, da so bili prav ljudje, in mislim, da niso sedeli.

Morda se je moj ton prevajal v NAPAD. Meni pa bi bilo ljubše, če bi pomenil – stojte zdaj vsi, kot na križišču.

Včasih me tlačijo more, da sem imela nadzor nad ljudmi, tako kot imajo moji lastniki nadzor nad mano. In ljudem ne morem reči: ampak jaz sem samo ena izmed vas, samo igrača, polna sline zveri, živali, bedakov.

Žalostni so časi, ko je človek ničvreden in nemočen kot predmet, pri tem pa še neka piščalka.

V sanjah ne morem nehati piskati in ljudje se vrstijo, milijoni ljudi, v ravni črti, in jaz bi nehala, vsaj zbudila bi se, ampak ne morem, zrak stopa vame, moj bog je najokrutnejši in ljudje in ljudje in ljudje, ljudje, ljudje, ljudje ...!

Ampak prisežem, da nisem kriva. Tudi nedolžna nisem. Številni so se branili, to vem, podobno kot jaz takole stojim pred vami. In trdili so, da nič niso mogli, da so samo izdihovali tuj zrak nekoga drugega, plamteči jezik nekoga drugega je upravljal z njimi.

Ampak ponavljam, za razliko od Eichmanna nimam ne rok ne nog, nimam ne možganov ne svobodne volje. Celotno besedilo je nekdo napisal zame.

Sto let kasneje stojim pred vami. In iskreno me veseli, da vas vidim, oblečene, site, varne, ah, kolikor ste pač lahko varni. Veseli me, da vidim, da brki niso več v modi in da jih zdaj nosijo samo resnično neresni moški na ekstaziju, homoseksualci in Pedro Pascal, v ustih katerega bi se z veseljem znašla.

Ampak mislim, da dokler si ne odstranim tega sranja na desni strani, nisem ravno primerna za serije ameriške produkcije.

Oprostite, hotela sem biti malo duhovita. Samo predstavljajte si, sto let so me jemali preresno, to je vse zaradi zadaha po smrti.

In če bi lahko, bi se sama sežgala, boljšega si nisem niti zaslužila. Ker niti sama ne vem, koliko ljudi je umrlo pod mojim zvokom, koliko spoznalo, da jim sledi konec, izdaja, kolikokrat sem pela čez otroški jok, materino vpitje na pomoč, kolikokrat sem skrila vsak krik, zadnji izdihljaj, kolikokrat pozivala h klanju, razbijanju, koliko nesreče je moja pesem prizadejala temu svetu.

In po vsem tem sem jaz, ena vojna kurba in zaslužkarica, še vedno dražja od toliko drugih človeških življenj. Ah, kaj je hrepenenje. Potem se pa še pojavim takšna tukaj, na odrskih deskah.

To je ironija usode.

Če je stoletje za nami simfonija, sem jaz njena arija.

In če se samo za hip ustavite, prisluhnete glasovom okoli sebe, nekje iz daljave znova prodira. Ali že slišite moje sestrice, ta zvok, ta zopni zvok, s katerim sem se rodila, se znova zbira v oblake, prihajajo tako z Vzhoda kot z Zahoda. In pojejo pesem konca.

Neka slinasta usta so ponovno žejna krvi, okostnjakov.

Žal mi je. Malo sem zamorila. Te dni sem zelo tesnobna in nekam melanholična.

Morda zato, ker sem predolgo sedela v gledališču, na vajah.

In rada bi vam povedala še veliko, ker sem stara. Ampak nisem dovolj pametna.

Vprašali so me, ali imam kakšno željo. In sem jim rekla, da jo imam.

Rada bi bila na nekem športnem tekmovanju, rada bi videla, kako si ljudje, ko me zaslišijo, zaželijo biti kar se da najboljši, da stečejo, kar se da hitro, ne zato, ker bi se bali za življenje, temveč zato, da bi osvojili medaljo, rada bi bila znak znanemu nogometašu, naj se pomiri in neha zmerjati sodnika na finalu svetovnega prvenstva, rada bi oznanila začetek hokejske tekme. Ampak to so trivialne želje.

Pravzaprav sanjam o nečem večjem.

Rada bi, po stotih letih, bila v rokah odpora. Rada bi pela na mestih, kjer se ruši vlada, na paradi ponosa, rada bi se borila proti korupciji in vsakemu fašizmu, rada bi, da bi se me bali veljaki, ne pa samo lačni reveži, rada bi, da bi se zaslišala, tik preden bo nekdo končal v zaporu, rada bi se maščevala. To si želim. Kot v ameriškem filmu. Ampak kot veste, zaradi svojega obraza in vsega, kar sem dala skozi, težko, da bom prispela do Hollywooda.

Morda je tudi to dovolj, sicer skoraj nemogoče, da sem se prišla sem opravičit. In upam, da imajo angeli kakšno lepšo pesem, zabavno.

Prevedel **Sašo Puljarević**

Branko Jordan, Mirjam Korbar

ŽIGA HREN

O MOLKU IN DOLŽNOSTI V TEM RAZBITEM SVETU

O čem je potrebno govoriti, ko govorimo o Pohorskemu bataljonu? Oziroma bolje, o čem imam(o) pravico govoriti, ko govorim(o) o Pohorskem bataljonu in tisti poslednji bitki 8. januarja? Po eni strani me prebada brezsraven občutek, da je najbolje biti tiho, češ da nisem bil tam in se me to ne tiče. Od tega vprašanja bi rad zbežal in svojega mnenja ne izpostavljaj pred drugimi. Precej tesnobno je namreč živeti v času, ko lahko hitro rečeš preveč in si za to kaznovan s prezirom. In kaj je današnjemu *zoomerju* bolj zastrašujoče kot misel na občutek sramu in krivde, ker je izrekel nekaj, česar pravzaprav ni mislil? A vendar ne morem molčati. Pravzaprav sem prepričan, da je ta potreba po molku in umiku po drugi strani zgolj pretveza pred prevzemanjem določene odgovornosti. Odgovornosti do česa pravzaprav? Do izkušenj in travm naših prednikov? Do sebe in tistih po nas? Če je nemogoče molčati, je potrebno (spre)govoriti. Toda o čem in kako? Kako govoriti in izbrati ustrezne besede, da bi zarezali v ta kočljivi trenutek, v katerem se trenutno nahajamo? Dokaj enostavno je namreč reči, da smo zgolj prestrašeni in paranoični, ker ne vemo, kaj nam bo prinesla prihodnost. Vendar situacije, kot so ponovna možnost vojne na naših tleh, niso nekaj abstraktnega. Še zdaleč ne, če se vojna dogaja neposredno blizu nas in naši medsebojni odnosi zaradi bipolarne (politične) razklanosti vse bolj in bolj pokajo po šivih. Kako torej (spre)govoriti o vojni in padlih borcih, ne da bi ob tem onečastili njihovega spomina, a hkrati spregovoriti o nas samih? Kako ob obletnicah pomembnih bitk iz naše kolektivne zgodovine, kot je bitka pri Treh žebljih, prižgati svečo za žrtve in tega hkrati ne dojemati kot popolno abstrakcijo, ki se tiče samo nekega temnega obdobja iz preteklosti? Navsezadnje so vsi spomeniki tukaj primarno zaradi nas in ne zaradi žrtev, ki so jim postavljeni. Ali kot pravi Boris Pahor v svoji *Nekropoli*, spomeniki so zavarovanje pred človekovo pozabljivostjo in revnostjo njegove domišljije. Vsaki generaciji slej ko prej odteče čas in vsaka sedanost nekoč postane preteklost. Kako lahko torej sebi približamo razumevanje določenih zgodovinskih trenutkov, v katerih nismo bili neposredno prisotni, in hkrati določeno razumevanje prenesemo na tiste, ki ostanejo za nami? Kaj je naša dolžnost v tem razbitem svetu? Ali smo zmožni odpreti svoje srce in poskušati razumeti to, kar nam je na prvi pogled tako zelo tuje? Kako si lahko poskusimo razlagati boj za

pravico v času, ko si bo zaradi vse večjega segrevanja ozračja počasi težko predstavljati že zasnežene pohorske gozdove, po katerih so tisti otroci, ženske in moški 8. januarja 1943 prelivali svojo kri?

Vsebinska izhodišča in vprašanja, ki sem jih naštel v prejšnjem odstavku, so posledica premišljevanj, ki se mi kot asistentu in soustvarjalcu porajajo med ustvarjalnim procesom uprizoritve *Pohorski bataljon*. V času, ko to pišem, smo z ekipo razkropljeni in globoko v poletni pavzi. Sam sem tukaj, kjer smo pravzaprav krenili na pot tega napornega, a pomembnega odstiranja krutih tančic preteklosti, v pripekajoči Ljubljani, med štirimi stenami svojega stanovanja. Na neki način sem z glavo in želodcem še vedno v gledališču, med poskusi rekonstrukcij nekaterih travmatičnih situacij in prebiranjem okupatorjevih razglasov. Po drugi strani si želim biti na morju in ne razmišljati o tem, da se je pravzaprav potrebno uvesti in napisati to, kar se mi zdi pomembno. Predvsem se mi zdi pomembno, da se napiše: ko govorimo o Pohorskem bataljonu, govorimo o ljudeh. Govorimo o konkretnih ljudeh z imeni, priimki in partizanskimi vzdevki. A prav tako govorimo o izkušnji človeka kot takega, o ekstremnih čustvenih stanjih in kočljivih moralnih dilemah, ki jih v človeku predrami stanje vojne. Ker o vojni ne morem govoriti prvoosebno – trenutna vojna v Ukrajini mi je kot posamezniku, rojenemu v samostojni republiki Sloveniji leta 1998, geografsko najbližje doslej – lahko govorim pravzaprav zgolj o sebi in o občutkih, ki jih doživljam med ustvarjanjem te predstave. Do tematike partizanstva in borbe za svobodo v času druge svetovne vojne sem od nekdaj čutil določeno oddaljenost, a hkrati neverjetno bližino. Ti občutki izhajajo predvsem iz zgodnjih otroških stikov z dedkom po očetovi strani, ki je bil, kot mnogi mladi fantje v času druge svetovne vojne na Štajerskem, pri sedemnajstih letih z okupatorjeve strani prisilno mobiliziran v nemško vojsko. Po šestih mesecih bojevanja sta s prijateljem, nekje v francoskih Alpah, sredi noči pobegnila na drugo, zavezniško stran. Francozi so ju kljub dopovedovanju, da sta Jugoslovana, zajeli in ločeno poslali v ujetništvo, od koder je bil dedek po stradanju in mučenjih februarja 1945 izpuščen ter nazadnje poslan v Peto prekomorsko brigado, kjer je dočakal osvoboditev. A vojna se za mnoge pravzaprav ni končala, pustila jim je tako psihične kot fizične posledice. Dedek je takoj po vojni doživel hudo prometno nesrečo, zaradi katere je do konca življenja ostal invalid. Poleg tega so mu v programu zdravljenja zaradi psihične neuravnovešenosti pripisali terapijo z elektrošoki, kar je njegovo stanje še dodatno poslabšalo. Ko torej govorim o drugi svetovni vojni in njenih posledicah, pravzaprav ne morem mimo dejstva, da sem tudi sam posledica vojne. Živim v času, ko mi je na srečo marsikaj prihranjeno. Ne stradam in pozimi ne zmrzujem. Če mi je prevroče kot ta trenutek, zaprem okno in vklopim klimo. Nimam strahu pred tem, da bi se nekega jutra zbudil, opravil vojaški postroj in naenkrat okrog sebe zaslišal šviganje krogel in eksplozije minometov, ki mi bodo v roku dveh ur vzeli življenje. Ko torej govorim o otrocih, ženskah in moških iz Pohorskega bataljona, ne morem mimo dejstva, da danes živim kot posledica tega, za kar so se borili. Čeprav nisem neposredni potomec tistih, ki so padli pri Treh žeblih, obstajam kot posledica nekega drugega človeka, čigar življenje je bilo pri petindvajsetih letih nepovratno zaznamovano s tem, kar je videl in doživel v času vojne. Zato se, ko govorim o vojni, ne sprašujem samo o dejstvih, ki jih lahko preberemo v Wikipediji in zgodovinskih knjigah. Sprašujem se

Primož Pirnat

Matej Puc, Mojca Funkl, Nina Rakovec

o ljudeh, ki so upali, verjeli in bili absolutno prepričani, da se *morajo* boriti za boljši jutri. Ko govorimo o teh ljudeh, namreč ne govorimo zgolj o partizanskih etiketah iz nekega preteklega časa. In če govorimo o njih zgolj kot o zgodovinskih dejstvih, govorimo pravzaprav o lastni ignoranci in odlepljenosti od realnosti, za katero mislimo, da se nas ne tiče. *Pohorski bataljon* je po mojem mnenju torej vse prej kot še ena uprizoritev, ki bi skorajda z nekakšno nostalgijo poskušala govoriti o preteklosti, ki je nismo doživeli in jo obujamo samo zaradi trenutnega globalnega trenda. Naravnost zastrašujoče je, da danes govorimo o vojni predvsem na način, kot ga lahko doživljamo ob branju novic. Ko govorimo o vojni na tak način, posledično ne govorimo o žrtvah in posledicah, o upanjih in strahovih za boljši jutri, ampak zgolj o dejanjih velikih akterjev na najvišjih položajih. Ker je vojna danes očitno zgolj še eno sredstvo za nekaj, kar v ljudeh spodbuja medsebojno sovraštvo ter politično in ideološko razklanost, je po mojem mnenju ta predstava tisti nujni, kot rečemo na Štajerskem, *focn*, ki ga potrebujemo, da bi ponovno uzrli svoj obraz v zrcalu.

Kaj je navsezadnje moč in namen gledališča danes, če ne to, da nas v času trajanja predstave spomni na vse, kar imamo zakopano globoko v sebi? Ali ima sploh smisel proizvajati gledališke učinke na način, ki ne teži k ponovni vzpostavitvi stika s samim sabo? Če želimo torej govoriti o tem, zakaj sta borba in padec Pohorskega bataljona danes pravzaprav pomembna, moramo najprej spoznati zgodbe vseh tistih otrok, žensk in moških, ki so 8. januarja 1943 prelili svojo kri po zasneženih pohorskih gozdovih, in jih poskušati razumeti. A ne zato, da bi zgolj bolje (s)poznali zgodovinska dejstva in enkrat na leto za njih prižgali svečo, temveč predvsem zato, da bi skozi te zgodbe uzrli sami sebe in poskušali zgraditi svet, v katerem se takšne zgodbe ne ponavljajo.

Sanda Žnidarčič, Lotos Vincenc Šparovec

DINO PEŠUT GOZD

Gozd sem.

Gozd molči,
gozd sliši,
gozd štiti
in gozd straši.

In včasih
gozd pomni
več kot zgodovina.

Ko bi le še
za čas vedel, bi imel tudi spomine.
Tako pa vem
le tisto, kar mi govorijo korenine.

Ne bom pozabil krvi.
Dolgo nisem vedel, kako to teče v ljudeh,
da teče iz njih kot reka, kot blato, usedline.
Koliko je samo krvi v teh ljudeh,
še posebej ko umirajo, povodenj.
Ko pride čas, da presahnejo,
so ljudje poplava.

Navaden gozd sem,
gozd, ki molči in sliši,
gozd, ki štiti in straši,
gozd sem, ki se širi po gori.

In natanko vem, kdaj je to bilo,
zdi se kot včeraj,
a morda je minilo stoletje,
ko sem jih uzrl,
peščico,
moji prvi ljudje,
naselili so se v meni,
nagnetli okoli majhnega ognja,
mladi in malo starejši, ženske in moški,
kakšen otrok,
lačni in izčrpani, prestrašeni, tresli so se,
bodisi zaradi strahu bodisi zaradi snega,
ali pa je to zdaj morda čisto vseeno.

Upognil sem svoje veje,
da bi jih objel,
svoje prve ljudi.
In niso se me bali,
bil sem jim dom, zatočišče,
za njihove otroke
najljubša igračka.
Veje sem jim ponudil za kurjavo,
kakšno žival za obrok,
le sneženja nisem mogel zaustaviti.

In rad sem jih imel,
svoje ljudi,
rad sem imel vse, kar je bilo njihovega,

njihov kašelj in zadah,
 njihovo drisko in gnile zobe,
 rad sem imel njihov jezik,
 naučil sem se prostaškosti, novih besed,
 pička jim materina,
 naučil sem se, kaj pomeni vojna
 in da ne padajo samo drevesa,
 ampak tudi ljudje.

Gledal sem jih,
 medtem ko so mislili, da so sami,
 medtem ko so si pregledovali ozeblino,
 rane, brazgotine,
 si pregledovali roke, prste,
 noge, podplate,
 si previdno vlekli kožice na penisih.

Vse telo je bilo bolečina,
 krhko kot mlada veja.

Videl sem dva smučarja.
 Ne bi smela biti tukaj.
 Ta kraj bi moral biti
 naša skrivnost,
 moja in mojih ljudi.

Gledal sem ljubezen.
 Naenkrat videl
 noč kot skrivnost.

Dekle prime mladeniča za roko
 in odpelje v temnejši del mene,
 kamor niti mesec ne prodre.

Prijela ga je za roko in jo položila pod svojo uniformo.

Rekel ji je, ne morem, ne morem zdaj,
 rad te imam, ampak ne morem zdaj. Enkrat,

ko bo vse to minilo, če bo minilo,
 te bom ...

Rekla je *ne*. Zdaj.

Noč je gosta, mar ne vidiš,
 vedno se zdi, kot da je zadnja.

Novi svet je takoj tukaj za vogalom
 in ne morem vedeti, ali ga bom dočakala.

V novem svetu

bova ti in jaz, bova midva naposled enaka,
 ti in jaz, tovariš, naposled enaka,
 tvoje in moje telo, brez razlike.

In kdo ve, kaj bo,
 kdo bom jaz,
 ko se vse to konča.

Samo ta večer imava, to noč.

Prestraši se,
 beblja, ne ve,
 ni pripravljen
 na ta novi svet.

Reče ji,
 to ne gre tako.

Ne moreš kar tako ...

Prekine ga,
 če lahko primem puško,
 lahko primem tudi kurac,
 nisem prišla sem,
 da bi umrla nedotaknjena.

Jaz sem zadnja hči svoje matere
 in ne bom živela njenega življenja,
 in ne moja hči mojega,
 in ne njena njenega.

Noč je dolga
 in jutro bo že spremenilo vse,

Lotos Vincenc Šparovec, Gaber K. Trseglav, Mojca Funkl

prisežem ti,
novi svet prihaja.

Pustil sem ju sama,
tako nerodna,
videl sem ljubezen.
Tako sem si to zapomnil.

Preden ju je pokrili sneg.
Kako zobje udarjajo drug ob drugega,
tega ne bom pozabil,
te simfonije trpljenja,
krčenja teles.

Naslednjega dne
so vame stopili novi ljudje,
prej jih nisem videl,
niti opazil.
Kleni ljudje, odločnih korakov,
vedeli so, kam gredo,
sklenili so krog,
kot kača, ki grize svoj rep,
kot črna luknja, ki se vdira vase.
To je bila obkolitev smrti.

Nič nisem mogel.
Gozd sem,
gozd, ki molči in sliši,
gozd, ki ščiti in straši,
gozd sem, ki se nemo širi po gori.
Spomnim se tišine,
trajala je dolgo.

In potem je neki prst
vendarle pritisnil,

morda slučajno,
bilo je dekle,
in še vedno ne vem,
ali se ji je kazalec tresel zaradi strahu in mraza
ali pa se je tako odločila,
da je prišel trenutek,
nova doba, tisto takoj za vogalom.

Naboj je šinil,
tišina se je razpočila,
konec začel odštevati,
govorili so pozneje,
trajalo je dve uri in nekaj minut,
še izdihniti nisem utegnil.

In gledal sem,
kako so padali
ti ljudje, ki sem jih imel najraje,
moji prvi ljudje,
eden za drugim
kot suhe veje
in puščali za sabo
poplave, povodnji,
kri do kolen
na prhkem snegu.

Ko je naposled nastopila tišina,
mnogih obrazov še prepoznal nisem.
Enega so odpeljali s sabo,
in če bi lahko,
bi mu rekel *zbogom*.
Druge so odpeljali s tovornjakom,
tako kot se vozi drva za kurjavo.
Meni pa je ostala samo kri.

In kri sem shranil v svojih koreninah.

Kri sem si zapomnil.
Iz krvi se še vedno širim
v strahu, da česa ne bi pozabil.

Zdaj tukaj hodijo neki drugi ljudje,
mladi in lepi, nahranjeni,
otroci novega sveta,
nastali iz tistega seksa, ki se ni zgodil.

Tu in tam se pozdravijo,
njihove zgodbe me niti ne zanimajo toliko,
prepolni so življenja.

Kar naj, bolje je tako,
nisem ustvarjen,
da bi se v meni živelo.

Jaz tu samo molčim in slišim,
ščitim in strašim, ponujam uteho,
oni pa naj se sprehajajo.
Vase sem vpil povsem dovolj krvi.

Prevedel **Sašo Puljarević**

Primož Pirnat, Lotos Vincenc Šparovec, Nataša Pevec

KRATKA KRONOLOGIJA POHORSKEGA BATALJONA

31. avgusta 1942

I. bataljon savinjskega odreda II. grupe odredov, imenovan Kranjčev bataljon, se po svojem prihodu na Štajersko med Belo pečjo in Travnikom snide s štabom ter I. in II. četo I. štajerskega bataljona. Ob tej priliki se preimenuje iz I. bataljona savinjskega odreda v I. bataljon pohorskega odreda II. grupe odredov, torej v Pohorski bataljon, kakor ga pozneje splošno imenujejo. Pohorski bataljon deluje v naslednjih dneh v sklopu I. in II. čete štajerskega bataljona na področju med Raduho in Travnikom, na Smrekovcu in pri Belih vodah; spopade se z vermani in policijo (z lovskim odredom IX. čete Wermannschafsbataillona Süd in II. bataljonom 5. policijskega polka) ter pri tem utрпи nekaj izgub. Dva partizana padeta, eden je pogrešan, eden zbeži. Izgube so tudi na nemški strani.

7. septembra 1942

Pohorski bataljon se loči od I. in II. čete I. štajerskega bataljona. Štab I. bataljona z obema četama odide na koncentracijo partizanov II. grupe odredov na Dobrovlje, Pohorski bataljon pa se s Smrekovca napoti proti Št. Vidu, morda z namenom, da odide na Pohorje. Spotoma ga na Kramarici napade nemška patrolja. Po borbi, v kateri naj bi po partizanskem poročilu padlo pet Nemcev, se bataljon umakne na Mozirske planine.

11. septembra 1942

Na Dobrovljah je zaključena reorganizacija štajerskega partizanstva. Vse enote na področju II. grupe odredov so porazdeljene na tri odrede s štirimi bataljoni. Pohorskemu bataljonu (I. bataljonu Pohorskega odreda) sta dodeljeni še bivša II. četa I. štajerskega bataljona (Savinjska in Šaleška četa). Franc Poglajen - Kranjc je odpoklican kot komandant Pohorskega bataljona in imenovan za komandanta Moravškega bataljona. Pohorski bataljon prevzame kot začasni komandant Rudi Mede - Gropa, medtem ko dosedanji politkomisar Jože Menih - Rajko tudi nadalje izvršuje to funkcijo.

24. septembra 1942

II. četa z bataljonskim štabom zapusti Mozirske planine in odide na Pohorje. Nekaj dni se zadržuje na območju Mislinje, Dovž, Velike Kope, Hudega Kota in Golavabuke, dokler si v prvih oktobrskih dneh ne uredi taborišča na pobočju Skrivnega hriba, v neposredni bližini kraja, ki ga imenujejo »Pri Štalah«. Na tem področju izvršuje ekonomske akcije in preko kmeta Oskarja Verdnika v Šmiklavžu pod Graško goro vzpostavi stik s Šaleško četo, ki se zadržuje v njeni bližini.

4. oktobra 1942

V noči s 4. na 5. oktober 1942 se bataljonska patrolja snide na Veliki Kopi s patroljo Šaleške čete in dva dni kasneje se pobočju Skrivnega hriba Šaleška četa priključi Pohorskemu bataljonu.

8. oktobra 1942

Da Nemci ne bi zasedli pohorskih planinskih domov in jih uporabili kot izhodišče postojanke v hajkah proti partizanom, bataljon v noči z 8. na 9. oktober 1942 požge Senjorjev dom, Hutterejevo vilo na Pungartu, kočo na Pesku in v bližini Peska ležeče večje gospodarsko poslopje; v naslednji noči pa še Vitanjske bajte.

11. oktobra 1942

Bataljon se zvečer napoti na akcijo v Boharino v bližini Zreč in izvede rekvizicijsko akcijo v trgovini izseljenega trgovca Vidmarja, kjer je tudi sedež vermanšafta. Pri vermanšaft desetarju zapleni orožje, na sedežu vermanšafta pa uniforme. Ves plen z vprego odpelje na Roglo, kjer naslednji dan pride do spopada bataljonove zasede z vermani in policisti iz Zreč. Zaseda požene Nemce v beg. Bataljon se premakne v novo taborišče med Peskom in Tremi kralji.

19. oktobra 1942

Iz bataljonovega taborišča odidejo tri patrolje. Prva se napoti v zasedo na Šentflorjanu, druga h kmetom v bližini Vitanja in tretja nad Ruše, da bi poiskala Ruško četo. Bataljon se na poti od Peska na Klopni vrh preseli na višino 1327 metrov, kjer se mu pridruži Savinjska četa (I. četa). Ko se vrnejo vse tri patrolje, pride v bataljonu, ki je štel 74 ljudi, do reorganizacije.

24. oktobra 1942

Po nekaj uspešnih akcijah, med drugim požigu upravnih in obratnih poslopij kamnoloma, kjer zapleni večjo količino razstreliva, si bataljon izbere novo taborišče v bližini Plešiča na višini 1177 metrov, kjer si prvič izkoplje strelske jarke.

30. oktobra–1. novembra 1942

Bataljon spet menja taborišče in se ustavi na višini 1323 metrov. Bataljonova minerska skupina razstrelji na progi Šoštanj-Slovenj Gradec pri Hudi luknji železniško progo v dolžini 25 metrov, zaradi tega iztiri vlak 4116. Čez dva dni razstrelji daljnovod na Graški gori. V taborišče na Skrivnem hribu pride na obisk komandant II. grupe odredov Franc Rozman - Stane.

3. novembra 1942

Ruška četa se pridruži Pohorskemu bataljonu. Sledi reorganizacija bataljona, ki je odslej razdeljen na tri čete in ženski vod. Rudi Mede - Groga je dokončno postavljen kot bataljonski komandant, Pavla Mede - Katarina pa kot komandirka ženskega voda.

5. novembra 1942

Po povratku z akcije (požig Pergerjeve tovarne lepenke) pride ob 10.30 na Mislinjskem sedlu na višini 1447 do borbe z vermani in policisti, ki so zasledovali bataljon. Pod Stanetovim poveljstvom poženejo partizani Nemce in vermane v beg.

7. novembra 1942

Okrog poldneva pride do velikega nemškega napada na bataljon, Lovski odred vermanov in policistov v prvem naskoku prodre v taborišče, kasneje pa je odbit nazaj. V več ur trajajoči bitki je en partizan ranjen in en smrtno zadet. Nemci utrpijo dva mrtva in enega hudo ranjenega. Partizani ujamejo dva vermana in ju odpeljejo s seboj. Oba jim v naslednjih dneh, ko menjavajo taborišča, pobegneta.

11. novembra 1942

Bataljonu se zopet priključi komandant Stane s patroljo, s katero je v preteklih dneh obhodil slovenjegraško območje, in se še istega dne poslovil.

12. novembra 1942

Bataljon odide v novo taborišče v bližini požgane planinske koče na Pungartu. Naslednji dan Nemci izvedejo hajko, ki se je udeleži več kot 3000 vojakov, vendar brez uspeha.

15. novembra 1942

Čez dan Nemci znova izvedejo hajko, ki jo vodi sam generalmajor Knife. Partizani se umaknejo tako, da odidejo proti Primožu na Pohorju.

18. novembra 1942

Spet menjava taborišča, bataljon se preseli s Pungarta na severni obronek Velike Kope. V naslednjih dneh ujamejo zloglasnega nacista, učitelja Wamprechtsamerja in ga tudi likvidirajo.

22. novembra–28. novembra 1942

Bataljon se iz dosedanega taborišča premakne k pastirskim kočam na Črnem vrhu. Medtem ko partizani delujejo po območju, Nemci zažgejo koče in del bataljona, večinoma ženske, se še pravočasno reši iz njih in se skriva v bližnji globeli. V naslednjih dneh se jim ponovno pridruži komandant Stane, bataljon pa se premakne na Jezerski vrh, od koder se 30. novembra premakne na pobočje Skrivnega vrha.

3. decembra 1941

Komandant II. grupe odredov Franc Rozman - Stane odide s patroljo v okolico Mislinje, politkomisar II. grupe odredov Dušan Kveder - Tomaž pa gre z glavino bataljona na akcijo v Josipdol, kjer nameravajo izvesti rekvizicijo v Josipdolski graščini. Akcija zavzame širši obseg, saj del bataljona napade gestapovce v Lenarčičevi vili. Vilo zažgejo in ubijejo nekaj gestapovcev. Naslednji dan, ko se bataljon vrača v taborišče na Skrivnem hribu, jih zasledujejo Nemci in tako pride do hude borbe z 2. četo policijskega stražnega bataljona Wiesbaden. Policisti obkolijo bataljon, ki se uspešno upira, vendar izid borbe v korist partizanov odloči šele pravočasni povratek komandanta Staneta, ki s svojo patroljo udari Nemcem v hrbet. Trije partizani pri tem izgubijo življenje in en je hudo ranjen. Na nemški strani so ubiti trije policisti, štirje pa so hujše ranjeni. Po boju se bataljon umakne proti Črnemu vrhu in se nato utabori na pobočju med Vitanjskimi bajtami in Glažutsko planino.

13. decembra 1942

V noči z 13. na 14. december se mudijo pohorski partizani v vasi Resnik. Njihov obisk izzveni v pomembno politično manifestacijo. V Resnik, ki je za eno noč osvobojena vas, naslednji dan pridrvi z vermani sam Bundesführer (zvezni vodja) Steindl in zaslišuje prebivalce v zvezi s partizanskim obiskom. Bataljon se v naslednjih dneh izmika nemški hajki in 21. decembra 1942 začne z obširno izgradnjo zimskega taborišča na Osankarici v bližini Treh žebeljev. Od njih se poslovijo komandant Stane, ki odide na Moravško.

Od 21.–30. decembra 1942

Patrulje bataljona izvedejo nekaj manjših akcij, večinoma rekvizicije in manjše spopade z vermani.

2. januarja 1943

Izvidniška skupina najetih vohunov, ki že mesec dni zasleduje Pohorski bataljon, poda gestapu v Mariboru točno poročilo s podatki o bataljonovi moči, oborožitvi in legi taborišča.

3. januarja 1943

V Račah pri Mariboru Nemci aretirajo partizana Pohorskega bataljona Srečka Vigeca - Volgo, ki je obupal in pobegnil s Pohorja. Tudi od njega izsilijo podatke o bataljonu.

6. januarja 1943

Poveljnik redarstvene policije Alpenland izda »povelje za akcijo 106« s podrobnim načrtom obkolitve Pohorskega bataljona.

7. januarja 1943

Nemške sile se zberejo na dveh izhodiščnih mestih v Rušah (Fala) in Oplotnici. Okupatorjeva izvidniška patrolja (dva smučarja) se pojavi v neposredni bližini Pohorskega bataljona. Iz taborišča na Osankarici odideta dve poslednji patrolji; prva je namenjena na Koroško k partizanom bivšega Savinjskega odreda, druga na področje nad Slovensko Bistrico.

8. januarja 1943

V teku dopoldneva okupator s silami, ki štejejo okrog 2000 mož, obkoli ožjo okolico taborišča na Osankarici in nekoliko pred dvanajsto uro dopoldne napade taborišče. V borbi, ki traja približno dve uri in pol, pade ves Pohorski bataljon. Številne priče izpovedujejo, kako junaško se je boril bataljon, kako je, kljub veliki premoči sovražnikovih čet, ponosno odklonil predajo in kako je v poslednjem jurišu padel do zadnjega moža. En sam, hudo ranjen partizan, se znajde kot ujetnik v nemških rokah (Franc Kunaver - Sulc). V tej poslednji bitki umre 69 njegovih soborcev. Nemške izgube: 16 mrtvih in 15 ranjenih policistov, en mrtev in dva ranjena vojaka, dva mrtva in trije ranjeni vermani. Nemci še isti dan svoje ranjene in mrtve skupaj z edinim preživelim partizanom odpeljejo s Pohorja. Petinšestdeset mrtvih partizanov pa čez dva dni odpeljejo na pokopališče v Gradec.

17. januarja 1943

Nemci na Završah (Št. Vid nad Valdekom) uničijo patroljo Pohorskega bataljona. Patrolja, ki je na področju Mislinje in širše okolice v poslednjih dneh izvedla nekaj prehrambenih akcij, je v noči med 16. in 17. januarjem krenila iz Zgornjega Doliča na Završe. Patrolja je namreč že 7. januarja zvečer krenila na Pohorje in zašla v nemško hajko, pred katero se je umaknila na Smrekovec. Od tu je 10. januarja ponovno odšla na Pohorje, kjer je našla prazno taborišče. V teku noči s 16. na 17. januar 1943 se loči od nje Franc Blazinšek in jo izda. Nemci jo ob pol osmih zjutraj na Završah na župnijskem skednju napadejo s silami 2. polka bataljona Wiesbaden in dopolnilnega kolesarskega voda iz Slovenj Gradca in jo uničijo. S padcem te večje skupine pa je tudi zaključena zgodovina Pohorskega bataljona.

Po knjigi Franceta Filipiča *Pohorski bataljon* povzela in priredila IR.

Jure Rajšp

RAZLAGA IZBRANIH POJMOV IN IZRAZOV

ARIJSKA RASA je nacistični koncept, ki je pripadnike in potomce indoevropske jezikovne skupine razumel kot večvredno rasno skupino, med njimi zlasti Germane kot »nadjudi«, medtem ko so bili Judje, Slovani in Romi razumljeni kot manjvredna in nižje razvita oblika človeštva. Ta kvazi-znanstvena teorija (v resnici pa politična ideologija) je nacistom služila kot temeljni kamen za preganjanje in pobijanje pripadnikov t. i. nearijskih narodov. Skladno z njo so nacisti Slovence zaničljivo imenovali **VINDIŠARJI**. Med privrženci nacizma v Mariboru in okolici, ki so svoje prepričanje v desetletju pred vojno izkazovali z nošnjo značilnih belih dokolenk, je bila pogosta psovka **VINDIŠKI PES** [nemško *Windische Hund*].

ČIČ je zaničevalen izraz za primorskega begunca, razširjen med Mariborčani zlasti v tridesetih letih 20. stoletja. Primorci so se v večjem številu priselili v mesto ob Dravi po prvi svetovni vojni s priključitvijo zahodnih slovenskih pokrajin Italiji in z razmahom fašističnega nasilja, med drugim uperjenega proti Slovincem. Z nastopom svetovne gospodarske krize (1929) so nacionalno zavedni Primorci med Mariborčani odigrali vlogo velikega krivca (Juda) za težak socialni položaj prebivalstva.

SS oziroma **ESES** [nemško *Schutzstaffel*] je bila vojaška organizacija, ki se je razvila iz zametkov oborožene osebne Hitlerjeve straže; ta je še pred prevzemom oblasti v Nemčiji skrbela za red in mir na zborovanih nacistične stranke. Leta 1929 je poveljstvo nad SS prevzel Heinrich Himmler in ga preoblikoval v elitno nacionalsocialistično vojaško organizacijo, odgovorno neposredno Hitlerju, ki so mu člani zaprisegli zvestobo do groba. Enotam SS so bile med drugo svetovno vojno poverjene najbrutalneje naloge na čelu z izvedbo genocida nad Judi, Slovani in Romi. Oficirji SS so vodili koncentracijska taborišča in bogateli s plenjenjem domov pregnanih. Sodelovali so pri programih in organizaciji rasnega čiščenja in pobijanja duševno bolnih ter bili najbolj odgovorni za umore šestih milijonov Judov, desetih milijonov Slovanov in 280.000 Romov ter za druge zločine nad človeštvom v drugi svetovni vojni.

ESESOVEC je pripadnik SS.

FOLKSDOJČER [nemško *Volksdeutsche*] je bil od leta 1937 nacistični naziv za Nemca, ki je živel zunaj Nemčije. Med drugo svetovno vojno so bili folksdojčerji v veliko pomoč nemški okupacijski vojski. S svojimi organizacijami so bili pogosto peta kolona.

GESTAPO je bila nemška tajna državna policija [nemško *Geheime Staatspolizei*]. Med drugo svetovno vojno je Gestapo v Nemčiji in na okupiranih ozemljih zbiral informacije o političnih nasprotnikih nacizma in odporniških gibanjih, Judih, Romih, homoseksualcih in hendikepiranih ljudeh ter jih aktivno preganjal. Aretacije Gestapa so potekale brez sodnih pooblastil, jetnike so pogosto zverinsko mučili, veliko jih je izginilo brez sledu. Po vojni je mednarodno sodišče v Nürnbergu Gestapo razglasilo za zločinsko organizacijo in nekaj ujetih vidnejših članov obsodilo na smrt.

GESTAPOVEC je uslužbenec nemške tajne policije.

IRHOVKE ali **IRHOVICE** so irhaste hlače, ponavadi segajo do kolen in so izdelane iz irhovine, mehkega usnja iz kož divjadi ali drobnice, navadno kosmatene na obeh straneh.

KULTURBUND je bila krovna organizacija nemških kulturnih društev v Kraljevini Jugoslaviji, ki je svoje delovanje naslonila na močan nemški finančni, industrijski in trgovski kapital. Uradno priznana nemška narodna manjšina v prvi jugoslovanski državi je v okviru Kulturbunda ohranjala in krepila nacionalno identiteto, v tridesetih letih 20. stoletja pa je organizacija postala žarišče nacizma. Člani Kulturbunda so se že pred vojno vključili v delo za nemško obveščevalno službo; v Mariboru so npr. sestavili seznam »Nemcem sovražnih Mariborčanov«, na katerem je bilo 130 oseb, največ Maistrovih borcev, članov jugoslovanske telovadne organizacije Sokol in komunistov. Ob nemškem vojaškem vkorakanju v Kraljevino Jugoslavijo aprila 1941 je Kulturbund predstavljal močno podporno okolje vzpostavitvi okupacijske oblasti. Člani mariborskega Kulturbunda so tako že pred prihodom nemške vojske razoroževali jugoslovanske vojake, zasedli so magistrat in izobesili nemško zastavo.

KLUTURBUNDOVEC je član nemške organizacije **KULTURBUND**.

KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA (pogovorno **LAGERJE**) so nacisti začeli vzpostavljati po nastopu Hitlerjeve oblasti leta 1933. Vanje so zapirali politične nasprotnike (zlasti komuniste), homoseksualce, kriminalce ipd. Z utrditvijo nacistične oblasti in po odločitvi o popolnem uničenju Judov so ti postali ob Slovanih in Romih najštevilčnejša kategorija ljudi v koncentracijskih taboriščih, ki so med drugo svetovno vojno postala uničevalna. Med letoma 1933 in 1945 je na ozemlju, ki ga je obvladovala Nemčija, delovalo skoraj 30 večjih taborišč, ki so imela

okoli 1000 manjših satelitskih enot. Največ Slovencev je bilo odpeljanih v Auschwitz na Poljskem, Ravensbrück v Nemčiji in Mauthausen v Avstriji.

NAPISNE in TROSILNE AKCIJE so izvajali aktivisti Osvobodilne fronte in SKOJ-a, tako da so na fasade hiš pisali uporna gesla in trosili letake oziroma tiskano propagandno gradivo po slovenskih mestnih ulicah in trgih.

SKOJ oz. *Savez komunističke omladine Jugoslavije* (Zveza komunistične mladine Jugoslavije) je bila mladinska organizacija Komunistične partije Jugoslavije, ki je bila v Kraljevini SHS (od leta 1929 Kraljevina Jugoslavija) prepovedana politična stranka. Do začetka druge svetovne vojne je delovala v ilegali, kjer je v okoliščinah močne socialne razslojenosti prebivalstva prerasla v odlično organizirano in trdno politično gibanje s temeljno zahtevo po normi enakosti.

SKOJEVEC in SKOJEVKA sta pripadnika SKOJ-a.

TROJKA je bila v pogojih konspiracije oblikovana najmanjša enota v organizaciji Osvobodilne fronte, ki je med drugo svetovno vojno delovala kot prikrita, a široka podporna organizacija prebivalstva odporniškemu narodnoosvobodilnemu gibanju. Člani trojk so zaradi nevarnosti razkritja (morebitne izdaje med mučenji) le omejeno poznali člane svoje in drugih **CELIC** ter njihove zadolžitve.

VERMAN je bil pripadnik Vermanšafta [nemško *Wehrmannschaft*], na Štajerskem oboroženega krila Štajerske domovinske zveze [nemško *Steirischer Heimatbund*], po nemški zasedbi edine dovoljene politične organizacije, v katero so bili vključeni Slovenci in je tam nadomeščala Hitlerjevo nacistično stranko (NSDAP). Slovenski vermani so bili med drugo svetovno vojno ob redni nemški vojski vključeni v mnoge spopade s partizansko vojsko na področju Štajerske, mdr. množično tudi v akcijo uničenja Pohorskega bataljona.

VINDIŠAR – glej **ARIJSKA RASA**.

Jernej Lorenci

DINO PEŠUT **NABOJ**

Jaz sem naboj.
Majhen kos kovine, velikosti povprečnega mikropenisa.
Izum, ki ima samo en namen,
nič manj kot smrt.
Sem čista ontologija.
Tako modernega, sijočega, hitrega, ergonomsko prilagojenega
so me oblikovali konec 19. stoletja v miroljubni Švici
in najlepše sem in najsijajnejše darilo 20. stoletju.

Jaz-naboj.
Začetek in konec odvratnega stoletja sem
in avtocesta za prihodnost,
izum, ki ga človeštvo še vedno in vedno potrebuje,
predmet za večnost,
eleganten, za enkratno uporabo,
ampak s trajnim učinkom.
Uspelo mi je zrušiti cesarstva,
celine, predsednike,
razparati demokracije *demokratskično*, neselektivno.

Jaz sem simbol 20. stoletja,
v skupnosti sam,
moj zvok, strel,
glasnik novega sveta,
sanj za ovinkom.
Pred mano so padali
najmočnejši moški,
umirali tudi tisti najpogumnejši,
tako majhen
sem gledal, kako

padajo velikani,
cesarstva,
kako propadajo vse zgodovine
in tudi kakšna prihodnost.

Če je moja mati,
pištola ali puška,
podaljšek telesa
kot jelenovo rogovje,
kost, ki raste iz roke ali ramena,
ki se zrašča s srcem,
sem Jaz-naboj čisti podaljšek duše,
skoraj kot angel
letim od enega telesa,
da bi stopil v drugo,
kar se da blizu njegovemu srcu,
pljučem, drobovju, možganom,
meljem kosti in vse mehko v ljudeh,
da bi prišel kar se da blizu
tistemu, kar ostane od njegove duše,
preostane od njegovega življenja.

Proizvajam zgodovino,
vse nove svetnike in mučenike,
naj se vsi novi učbeniki začenjajo z mano.

Za sabo
puščam samo
svoj prazni tulec
in kakšno nemo lužo krvi.

Branko Jordan, Nina Rakovec, Mirjam Korbar, Gaber K. Trseglav, Mojca Funkl, Maja Cerar

Jernej Lorenci, Dino Pešut and team

THE POHORJE BATTALION

Pohorski bataljon, 2023

An attempt at reconstruction

World premiere

Coproducers City Theatre Ljubljana and City Theatre Ptuj

Opening in MGP 26th September 2023

Opening in MGL 8th January 2024

Authors **DINO PEŠUT, JERNEJ LORENCI** and team

Director **JERNEJ LORENCI**

Dramaturg **DINO PEŠUT**

Set designer **BRANKO HOJNIK**

Costume designer **BELINDA RADULOVIČ**

Composer **BRANKO ROŽMAN**

Choreographer **GREGOR LUŠTEK**

Assistant to director and dramaturg **ŽIGA HREN**

Language consultant **MAJA CERAR**

Translator **SAŠO PULJAREVIČ**

Counselor **MATEJA RATEJ**

Lighting designer **RADOMIR STAMENKOVIČ**

Sound designer **DANIJEL VOGRINEC**

Cast

MOJCA FUNKL

MIRJAM KORBAR

NINA RAKOVEC

LARA WOLF as guest

BRANKO JORDAN

PRIMOŽ PIRNAT

MATEJ PUC

LOTOS VINCENC ŠPAROVEC

GABER K. TRSEGLAV

GAŠPER LOVREC as guest

JURE RAJŠP as guest

MGL

Stage manager **Sanda Žnidarčič**

Prompter **Nataša Pevec**

Technical director **Janez Koleša**

Stage foreman **Matej Sinjur**

Head of technical production **Boris Britovšek**

Sound master **Matija Zajc**

Lighting masters **Andrej Koležnik** and **Aljoša Vizlar**

Hairstylist and make-up artist **Sara Dolinar**

Wardrobe mistresses **Dijana Đogić** and **Sara Kozan**

Property mistress **Brina Šenekar**

MGP

Technical and Stage Manager **Sandi Žuran**

Prompter **Simon Šerbinek**

Sound Master **Danijel Vogrinec**

Light Master **Primož Menhart**

Props and Wardrobe **Irena Meško** and **Anita Vertič**

Stage Technician **Matej Kirbiš**

Hairstylist and make-up artist **Andreja Belšak**

The set was made under the supervision of master **Sandi Žuran** (MGP) and costumes under the supervision of mistresses **Irena Tomažin** and **Branka Spruk** in the ateliers of Ljubljana City Theatre.

The literary and historic sources that were used in the production: Polde Bibič: *Spominjarije*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011; France Filipič: *Pohorski bataljon*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1979; Curzio Malaparte: *Kaputt*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012; *Pisma na smrt obsojenih*, Franček Saje (ur.), Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1959; Jelka Šporin Šarh: *Kronika družine Šarh*, Maribor, Ruše: Sophiacall, 2017; Stanislav Terčak: *Ukradeni otroci*, Ljubljana: Borec, 1973; Jožica Veble-Hodnik: *Preživela sem taborišče smrti*, Ljubljana: Borec, 1975; Tone Vrblj: *Boleče zgodbe ljudi, med 2. svetovno vojno izgnanih iz Savinjske doline*, Žalec: DIS, Območna organizacija, 2010; Franc Zalaznik-Leon: *Dolga in težka pot: 1941-1945*, Maribor: Obzorja, 1963 in Marjan Žnidarič: *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilno boj v Mariboru 1941-1945*, Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997.

On behalf of the whole team we would like to thank Mateja Ratej, Ira Ratej, Boris Hajdinjak, Šarh family, Sernc family and Hren family.

Jernej Lorenci is one of the most renowned Slovenian theatre directors. He has received many national and international awards. So far, he has directed seven productions at the Ljubljana City Theatre: the first one was *Murder in the Cathedral* in 1997, while the last one was an original project based on the motifs by A. P. Chekhov's play *The Man Who Lived in a Shell* in 2020. His most successful production at the Ljubljana City Theatre is *The Storm* that won nine awards at the Maribor Theatre Festival in 2012, along with Best Director's Award and the festival's Grand Prize, and a year later, Best Director's Award at Bitef, the Belgrade International Theatre Festival. In 2014, Jernej Lorenci received the Prešeren Fund Award, also for directing *The Storm*. His award-winning co-production of *The Illiad* (Ljubljana City Theatre, SNT Drama Ljubljana and Cankarjev dom, Ljubljana), which he directed in 2015, impressed the reviewers and audiences across Europe.

In recent decades, the war has once again become a regular companion in our lives, for the time being mainly in the form of live television broadcasts. Somehow we have become accustomed to explicit scenes of horror and destruction. But what is the real experience of war? How does it feel to be without shelter, food, basic human dignity, on the run, most often with children? How does it feel to be caught in the massacre machinery, knowing that death is imminent? With this project, Lorenci evokes the motif of the demonic evil of war and human suffering. The production is based on the story of the last days of the Pohorje Battalion. All this (also) with the ambition of questioning the mechanisms and consequences of the terrible war of destruction that is currently raging in Europe, in our immediate vicinity.

On the 8th of January 1943, around 2000 members of the occupying army surrounded the battalion camp at Osankarica. The combat started shortly before noon. In a fierce final battle that lasted two and a half hours, 69 fighters were killed, while the last fighter that was wounded was taken hostage and executed. Lorenci says: "In fact, it's not really about the Pohorje Battalion at all. It's about an extreme experience in extreme circumstances: fear, hunger, cold, stench, severed limbs, rotting bodies, thirst; there's no kitchen, no toilet, no bed, no television, no internet, phone, yoghurt or gluten-free burgers. There is nothing that I (we) take for granted. Nothing that would be common or unquestionable. And yet I (we) make judgements. All the time. Although we don't have extreme experiences in extreme circumstances. So, where do I (we) get the right to make judgements? Is it perhaps necessary to at least try to imagine such experiences in such circumstances? Or rather stop making judgements altogether? Is it perhaps time for me (us) to shut up?"

Pokrovitelj
Mestnega gledališča ljubljanskega

Energija za življenje

MESTNO
GLEDALIŠČE
PTUJ

Mestno gledališče Ptuj /Ptuj City Theatre

Peter Srpčič, direktor /General Manager

E peter.srpcic@mgp.si

Sabina Selinšek, organizatorica in koordinatorica programa / Organiser

E organizacija@mgp.si

Sandi Žuran, tehnični vodja / Tehnical Manager

E mgpsandizuran@gmail.com

Maja Pukšič, pisarniška referentka in informatorka / Secretary

E tajnistvo@mgp.si

Sašo Petek, finančno-računovodski delavec / Accountant

E racunovodstvo@mgp.si

Danijel Vogrinec, tonski mojster / Sound Master

Primož Menhart, lučni mojster / Light Master

Irena Meško in **Anita Vertič**, rekviziterki in garderoberki / Props and Wardrobe

Matej Kirbiš, odrski tehnik – mizar / Stage Technician

Svet zavoda Mestnega gledališča Ptuj / Coucil Ptuj City Theatre

Branka Bezeljak (predsednica / president), Milovan Milunič (podpredsednik / vice president),

Nuša Ferenčič, Dora Lenart, Sabina Selinšek, Robert Križanič, Gorazd Jakomini

Program in delovanje Mestnega gledališča Ptuj sofinancirata

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Mestna občina Ptuj.

Blagajna / Box office

T +386 2 749 32 50

E info@mgp.si

vsak delovnik /workdays

9.00 – 13.00 (ob sredah / Wednesdays till 17.00)

ter uro pred pričetkom predstave / and an hour before each performance

Spletna prodaja / Online ticket purchase

www.mgp.mojekarte.si

SEZONA **2023/2024**

www.mgl.si
info@mgl.si
01 4258 222

www.mgp.si
info@mgp.si
02 7493 250